

QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA MAHALLIY ISHLAB CHIQUARISHNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY OMILLARI VA USTUVOR YO'NALISHLARI

Avlayarova Jayrona Keldiyarovna

"Sanoat Energetika Guruhi" MChJ qo'shma korxonasi

Narxlash va shartnoma munosabatlari bo'limi

bosh mutaxassisi, Email: jayronaavlayarova@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada qurilish materiallari sanoatida mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishning iqtisodiy omillari va ustuvor yo'nalishlari tadqiq etilgan. Asosiy qurilish materiallari ishlab chiqarish dinamikasi va tashqi savdo ma'lumotlari asosida eksportning importni qoplash koeffitsienti hisoblanib, omillar olti guruh bo'yicha baholangan. Asosiy qurilish materiallari bo'yicha importni almashtirish asosan yakunlangani, santexnika armaturasi va chinni kabi qo'shilgan qiymati yuqori segmentlarda esa importga qaramlik saqlanib qolayotgani ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: qurilish materiallari sanoati, mahalliy ishlab chiqarish, importni almashtirish, iqtisodiy omillar, eksportning importni qoplash koeffitsienti, klaster.

Аннотация. В статье исследованы экономические факторы и приоритетные направления развития местного производства в промышленности строительных материалов. На основе динамики выпуска основных строительных материалов и данных внешней торговли рассчитан коэффициент покрытия импорта экспортом, факторы оценены по шести группам. Показано, что импортозамещение по основным строительным материалам в основном завершено, тогда как в сегментах с высокой добавленной стоимостью, таких как санитарно-техническая арматура и фарфор, сохраняется зависимость от импорта.

Ключевые слова: промышленность строительных материалов, местное производство, импортозамещение, экономические факторы, коэффициент покрытия импорта экспортом, кластер.

Abstract. The article examines the economic factors and priority directions for developing local production in the construction materials industry. Based on output dynamics of the main construction materials and foreign trade data, the export-to-import coverage ratio is calculated and the factors are assessed in six groups. Import substitution for basic construction materials is shown to be largely complete, while import dependence persists in higher value-added segments such as sanitary fittings and porcelain.

Keywords: construction materials industry, local production, import substitution, economic factors, export-to-import coverage ratio, cluster.

KIRISH. Qurilish materiallari sanoatida mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish import xarajatlarini kamaytirish, qurilish tannarxini barqarorlashtirish va hududlarda ish o'rinlari yaratishning muhim sharti hisoblanadi. «O'zbekiston - 2030» strategiyasida sanoatni jadal rivojlantirish va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [5]. Prezidentning 2025-yil 1-dekabrdagi PQ-365-son qarorida tarmoqda ishlab chiqarishni 62 trln so'mga, eksportni 1,5 mlrd AQSh dollariga yetkazish, davlat mablag'lari hisobidan quriladigan obyektlarda mahalliy materiallar ulushini kamida 80 foizga yetkazish hamda xomashyo importini 2028-yilgacha bojxona bojidan ozod qilish nazarda tutilgan [6].

O'n yil avval mahalliy materiallar qurilishda ishlatiladigan materiallarning 35-40 foizini tashkil etgan bo'lsa, hozirda yangi uy-joy va sanoat binolari uchun zarur materiallarning 98 foizi mamlakatda ishlab chiqarilmoqda [11]. Shunga qaramay, 2025-yilda nometall mineral mahsulotlar importi 38,5 foizga oshgan, qurilish armaturasi va santexnika buyumlari bo'yicha esa eksport importning atigi 3 foizini qoplagan [8]. Bu holat mahalliy ishlab chiqarish

rivojini belgilovchi omillarni aniqlash va ustuvor yo'nalishlarni qayta asoslashni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishning iqtisodiy omillarini aniqlash va ustuvor yo'nalishlarini asoslashdan iborat. Ilmiy yangilik sifatida omillarni tashqi savdo ko'rsatkichlari bilan bog'lab baholash va importga qaramlik saqlanib qolayotgan segmentlarni aniqlash yondashuvi taklif etilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI. M. Porter tarmoqning raqobat ustunligini ishlab chiqarish omillari, ichki talab, turdosh va qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar hamda raqobat sharoitlari bilan izohlagan [1]. G. Bruton importni almashtirish natijasi himoya choralari emas, balki texnologik o'rganish va unumdorlik o'sishiga bog'liqligini ko'rsatgan [2]. R. Xausmann va D. Rodrik yangi mahsulotni o'zlashtirish xarajatlarini birinchi ishlab chiqaruvchi ko'tarishi, natijasidan esa boshqalar ham foydalanishi sababli bu jarayonni davlat rag'batlantirishi lozimligini asoslagan [3]. Ch. Sayverson tashish xarajatlari yuqori mahsulotlar bozori hududiy jihatdan chegaralanishini aniqlagan [4]; bu og'ir va arzon qurilish materiallari uchun mahalliy ishlab chiqarishning tabiiy ustunligini izohlaydi.

Mahalliy tadqiqotlarda S.O. Ibragimov tarmoqning rivojlanish tendensiyalarini [15], ishlab chiqarish samaradorligini oshirish yo'llarini [16] va uni baholashning integral modelini [20] ishlab chiqqan, modernizatsiyaning iqtisodiy mexanizmlari tizimini [17] va integral diversifikatsiya indeksini [18] taklif etgan hamda ishlab chiqarishni klaster asosida tashkil etish asoslarini yoritgan [19; 21; 22]. Biroq mahalliy ishlab chiqarish omillarini tashqi savdo ko'rsatkichlari bilan bog'lab tahlil qilish masalasi alohida tadqiq etilmagan.

METODOLOGIYA. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy va dinamik tahlil hamda omillarni guruhlash usullari qo'llanilgan. Axborot bazasini Milliy statistika qo'mitasining press-revizlari [7-9], «O'zsanoatqurilishmateriallari»

uyushmasining e'lon qilingan ma'lumotlari [12-14] va rasmiy materiallar [5; 6; 10; 11] tashkil etadi. Tashqi savdo Xalqaro savdo standart tasnifining (XSST) 66-guruhi - nometall mineral mahsulotlar (sement, shisha, keramika, tosh buyumlari) va 81-guruhi - yig'ma binolar, suv, kanalizatsiya, isitish va yoritish tizimlari uchun armatura bo'yicha tahlil qilindi. Importni almashtirish darajasi eksportning importni qoplash koeffitsienti orqali baholandi:

$$C = X / M \cdot 100 \% \quad (1)$$

bu yerda X - eksport, M - import, mln AQSh dollari. $C < 100 \%$ bo'lsa, guruh bo'yicha importga sof qaramlik mavjud. Omillar M. Porter modeliga [1] tayangan holda olti guruhga ajratilib, ularning ta'sir yo'nalishi statistik va tahliliy dalillar asosida aniqlandi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Asosiy qurilish materiallari ishlab chiqarish va eksport dinamikasi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Asosiy qurilish materiallari ishlab chiqarish va eksport dinamikasi

№	Ko'rsatkich	2021-y. 9 oy	2025-y. 9 oy	O'sish, marta	2025-y. jami
1	Qurilish oynasi, mln m ²	19,5	30,5	1,56	40,0
2	Keramik plitka, mln m ²	11,0	37,8	3,44	47,0
3	Gipsokarton, mln m ²	29,4	85,0	2,89	110,0
4	Quruq qurilish qorishmalari, ming t	115,0*	292,0	2,54	336,0
5	Santexnika buyumlari, ming dona	...	695,7	...	830,0
6	Eksport, mln AQSh dollari	287,8*	810,2	2,82	1 200,0

Izoh: * - «O'zsanoatqurilishmateriallari» uyushmasi korxonalari bo'yicha; «...» - ma'lumot e'lon qilinmagan; o'sish - muallif hisob-kitobi. *Manba: [12-14] asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

2021-2025-yillarning yanvar-sentabr oylarida keramik plitka ishlab chiqarish 3,4 baravar, gipsokarton 2,9 baravar, quruq qorishmalar 2,5 baravar, qurilish oynasi 1,6 baravar oshgan, portlandsement ishlab chiqarish esa 2021-2025-yillarda 11,8 mln tonnadan 20,2 mln tonnaga yetgan [7]. 2025-yilda tarmoqda 52,6 trln soʻmlik mahsulot ishlab chiqarilgan, shundan 4,4 trln soʻmlik mahsulot mahalliyashtirish dasturi doirasida tayyorlangan [14]. Eksport asosan qoʻshni mamlakatlarga yoʻnaltirilgan: 2024-yilda Qozogʻistonga 196,2 mln, Tojikistonga 119,0 mln va Qirgʻizistonga 106,8 mln AQSh dollarlik mahsulot eksport qilingan [16]. Bu bozorlar hududiy chegaralangani haqidagi xulosaga [4] mos keladi. XSST 66 va 81-guruhleri boʻyicha tashqi savdo koʻrsatkichlari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

Qurilish materiallari bilan bogʻliq tovar guruhlari boʻyicha tashqi savdo

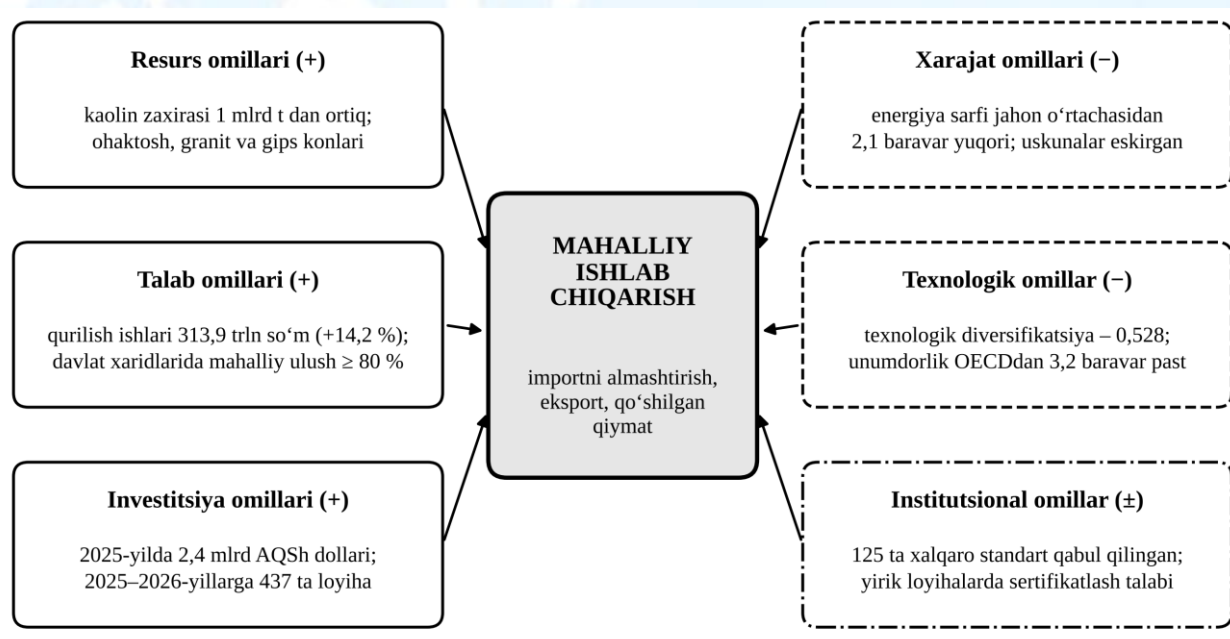
№	Koʻrsatkich	2024	2025	2026-y. 8 oy
<i>XSST 66 - nometall mineral mahsulotlar</i>				
1	Eksport, mln AQSh dollari	216,4	293,9	243,9
2	Import, mln AQSh dollari	352,1	487,7	261,8
3	Savdo saldosi, mln AQSh dollari	-135,7	-193,8	-17,9
4	Qoplash koeffitsienti (C), %	61,5	60,3	93,2
<i>XSST 81 - qurilish armaturasi va santexnika buyumlari</i>				
5	Eksport, mln AQSh dollari	11,0	7,9	5,9
6	Import, mln AQSh dollari	170,0	240,2	144,2
7	Savdo saldosi, mln AQSh dollari	-159,0	-232,3	-138,3
8	Qoplash koeffitsienti (C), %	6,5	3,3	4,1

Izoh: 2024-yil koʻrsatkichlari 2025-yil press-relizidagi oʻsish surʼatlari asosida aniqlangan; 3-4 va 7-8-qatorlar - muallif hisob-kitobi. Manba: [8; 9] asosida muallif hisob-kitoblari.

XSST 66-guruhi bo'yicha qoplash koeffitsienti 2024-2025-yillarda 60-62 foiz atrofida bo'lgan, chunki import (38,5 %) eksportdan (35,8 %) tezroq o'sgan [8]. 2026-yilning yanvar-avgust oylarida import 10,9 foizga qisqarib, eksport 27,2 foizga oshgan va koeffitsient 93,2 foizga yetgan [9]. Demak, asosiy qurilish materiallari bo'yicha importni almashtirish yakunlanish bosqichida. XSST 81-guruhida esa koeffitsient 3-7 foizdan oshmaydi, 2026-yilning sakkiz oyida import yana 17,6 foizga ko'paygan [9]. Bundan tashqari, 2024-yilda PVX quvurlar, fittinglar, dekorativ tosh va qurilish oynasi katta hajmda import qilingan, 1 mlrd tonnadan ortiq kaolin zaxirasi bo'lgani holda har yili millionlab dollarlik chinni import qilinmoqda [10]. Mahalliy ishlab chiqarishga ta'sir etuvchi omillar tizimi 1-rasmda keltirilgan.

**1-rasm. Qurilish materiallari sanoatida mahalliy ishlab chiqarishni
rivojlantirishning iqtisodiy omillari**

Manba: [6; 7; 10; 14; 17; 18] asosida muallif ishlanmasi.

Rag'batlantiruvchi omillar qatorida kaolin, ohaktosh, granit va gips zaxiralari [17], qurilish ishlarining 2025-yilda 313,9 trln so'mga yetib, 14,2 foizga oshgani [7], uy-joy qurilishini 2040-yilgacha yiliga 280 ming xonadonga

yetkazish rejasi [11] va davlat xaridlarida mahalliy materiallar ulushiga qo'yilgan talab [6] ajralib turadi. 2025-2026-yillarga 3,6 mlrd AQSh dollarlik 437 ta loyiha rejalashtirilgan [14]; S.O. Ibragimov hisob-kitobiga ko'ra, tarmoqqa yo'naltirilgan har 100 mlrd so'm investitsiya 350-420 ta ish o'rnini yaratadi [17].

Cheklovchi omillar xarajat va texnologiya bilan bog'liq: energiya sarfi jahon o'rtacha darajasidan 2,1 baravar yuqori, mehnat unumdorligi OECD mamlakatlaridan 3,2 baravar past [17], eskirgan texnologiyalar, avtomatlashtirishning pastligi va malakali kadrlar yetishmasligi saqlanib qolmoqda [16]. Texnologik diversifikatsiya subindeksi 0,528 darajasida bo'lib, korxonalarning ko'pchiligi bitta texnologik yo'nalishda faoliyat yuritmoqda [18]. «Kitob temir-beton buyumlari» MChJda integral samaradorlik koeffitsienti 2018-2024-yillarda asosiy vositalarning eskirishi va xomashyo xarajatlarning oshishi natijasida 0,767 dan 0,302 ga pasaygan [20]. Institutsional omillar ikki tomonlama ta'sirga ega: 125 ta xalqaro standartning qabul qilinishi [10] sifatga ishonchni oshirsa, yirik loyihalardagi sertifikatlash talablari [11] mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun to'siq bo'lib qolmoqda. Shu asosda ustuvor yo'nalishlar ishlab chiqildi (3-jadval).

3-jadval

Mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

№	Yo'nalish	Asosiy chora-tadbirlar	Natija ko'rsatkichi
1	Importga qaramligi yuqori segmentlarni mahalliyashtirish	Santexnika armaturasi, PVX quvurlar, fittinglar va dekorativ tosh ishlab chiqarishni kengaytirish	XSST 81 bo'yicha qoplash koeffitsienti

№	Yo'nalish	Asosiy chora-tadbirlar	Natija ko'rsatkichi
2	Mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash	Kaolin asosida 40 ta loyiha (515 mln AQSh dollari), 460 nafar mutaxassis tayyorlash [10]	Chinni importining qisqarishi
3	Energiya samaradorligi va raqamlashtirish	Energoaudit, ERP va IoT tizimlari; ERP xarajatlarni 18,4 % ga kamaytirgan [17]	1 t mahsulotga energiya sarfi
4	Hududiy klasterlar	Navoiy, Qashqadaryo, Namangan viloyatlarida ixtisoslashgan klasterlar [19]	Xomashyo xarajatlarining 15 % ga qisqarishi [19]
5	Talab va eksport bilan bog'lash	Yirik loyihalar uchun sertifikatlash; qo'shni davlatlardagi 4 mlrd dollarlik bozor [10]	Eksportni 1,5 mlrd AQSh dollariga yetkazish [6]

Manba: muallif ishlanmasi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Birinchidan, 2021-2025-yillarda asosiy qurilish materiallari ishlab chiqarish 1,6-3,4 baravar oshib, yangi binolar uchun zarur materiallarning 98 foizi mamlakatda ishlab chiqarilmoqda. Ikkinchidan, XSST 66-guruhi bo'yicha qoplash koeffitsienti 93,2 foizga yetib, asosiy materiallar bo'yicha importni almashtirish yakunlanayotganini, qurilish armaturasi va santexnika bo'yicha esa importga qaramlik saqlanib qolayotganini (3-7 %) ko'rsatdi. Uchinchidan, resurs, talab va investitsiya omillari mahalliy ishlab chiqarishni rag'batlantirsa, yuqori energiya sarfi, eskirgan uskunalar va texnologik diversifikatsiyaning pastligi qo'shilgan qiymati yuqori segmentlarga o'tishni cheklamoqda. Shu asosda quyidagilar taklif etiladi:

- mahalliyashtirish dasturiga XSST 81-guruhidagi mahsulotlar va chinni buyumlarini ustuvor pozitsiyalar sifatida kiritish;

- kaolin, gips va granit konlari joylashgan hududlarda chuqur qayta ishlash klasterlarini tashkil etish [19; 21; 22];

- imtiyozli kredit va soliq imtiyozlarini energiya tejavchi texnologiyalar va raqamlashtirish ko'rsatkichlariga bog'lash [17];

- qoplash koeffitsienti va texnologik diversifikatsiya subindeksini tarmoq monitoringiga kiritish [18], yirik loyihalarda mahalliy materiallar uchun import bilan teng shart-sharoit yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990. - 855 p.
2. Bruton H.J. A Reconsideration of Import Substitution // Journal of Economic Literature. - 1998. - Vol. 36, No. 2. - P. 903-936.
3. Hausmann R., Rodrik D. Economic Development as Self-Discovery // Journal of Development Economics. - 2003. - Vol. 72, No. 2. - P. 603-633.
4. Syverson C. Market Structure and Productivity: A Concrete Example // Journal of Political Economy. - 2004. - Vol. 112, No. 6. - P. 1181-1222.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son «“O'zbekiston - 2030” strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni. URL: <https://lex.uz/docs/6600413>
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 1-dekabrdagi PQ-365-son «Qurilish materiallari sanoatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori. URL: <https://lex.uz/docs/7873819>
7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Sanoat ishlab chiqarishi va qurilish ishlari bo'yicha press-revizlar: 2022-2025-yillar yanvar-dekabr, 2026-yil yanvar-avgust. URL: <https://stat.uz/uz/default/press-revizlar>

8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi: 2025-yil yanvar-dekabr (press-reviz). - 2026-yil 21-yanvar. URL: https://stat.uz/img/news/press-reviz-uzb_p47043.pdf
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining tashqi savdo aylanmasi: 2026-yil yanvar-avgust (press-reviz). URL: https://stat.uz/img/news/press_release_uzb_p81244.pdf
10. Qurilish materiallari sanoatida amalga oshirilayotgan ishlar va kelgusidagi asosiy rejalar ko'rib chiqildi // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. - 2025-yil 20-noyabr. URL: <https://president.uz/oz/lists/view/8696>
11. Mirziyoyev qurilish materiallari ishlab chiqaruvchilarini yirik loyihalar bilan bog'laydigan yangi tizim yaratishni topshirdi // Spot.uz. - 2026-yil 25-iyun. URL: <https://www.spot.uz/oz/2026/06/25/building-materials/>
12. Qurilish materiallari sanoatida import 11 foizga kamaygan // Yuz.uz. - 2021-yil 4-noyabr. URL: <https://yuz.uz/uz/news/qurilish-materiallari-sanoatida-import-11-foizga-kamaygan>
13. Qurilish materiallari sohasida o'tgan 9 oyda 810,2 mln dollarlik eksport qilindi // Aniq.uz. - 2025-yil 24-oktabr. URL: <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/qurilish-materiallari-sohasida-utgan-9-oyda-810-2-mln-dollarlik-eksport-qilindi>
14. Производство стройматериалов в Узбекистане превысило 52 трлн сумов, экспорт вырос более чем на 40% // IEG.uz. - 2026. - 27 января. URL: <https://ieg.uz/news/proizvodstvo-stroymaterialov-v-uzbekistane-prevysilo-52-trln-sumov-eksport-vyros-bolee-chem-na-40>
15. Ibragimov S.O. Respublikamizda qurilish materiallari sanoatini rivojlanish tendensiyalari // Arxitektura, qurilish va dizayn ilmiy-amaliy jurnali. - Toshkent: TAQU, 2023. - № 4.

16. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning zamonaviy usullari va takomillashtirish yo'llari // Marketing. - 2025. - № 11. - B. 676-684. URL: <https://marketingjournal.uz>

17. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirishning iqtisodiy mexanizmlari // Marketing. - 2026. - № 7. - B. 8-15. URL: <https://marketingjournal.uz/index.php/mj/uz/article/view/1818>

18. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida diversifikatsiya darajasini baholash metodikasini takomillashtirish // Marketing. - 2026. - № 6. - B. 540-547. URL: <https://marketingjournal.uz>

19. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarishni klaster asosida tashkil etishning nazariy-uslubiy asoslari va rivojlanish istiqbollari // Образование наука и инновационные идеи в мире. - 2026. - № 87, 3-qism. - B. 104-115. URL: <https://scientific-jl.org/obr>

20. Ibragimov S.O. Qurilish materiallari ishlab chiqarishda innovatsion klasterlarni tashkil qilishni rivojlantirish istiqbollari // Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida ilm-fan va innovatsion yutuqlarni takomillashtirish istiqbollari: konferensiya materiallari. - Samarqand: SamDAQI, 2021. - B. 197-202.